

“La natura és violenta, cruel i manipuladora”

JORGE CENCILLO

Denuncia l’“antropomorfització, idealització, mitificació i sacralització de la natura”. Descriu animals que maten per plaer, menteixen per sistema, cooperen per egoisme i esclavitzen per viure. És Arcadi Navarro, professor de la Universitat Pompeu Fabra i autor de ‘Contra Natura’ (Bromera – PUV, 2006).

Heu escrit un llibre després de “quinze anys d’irritació sostinguda”?

—L’he escrit fonamentalment perquè estava molest, empenyat. De fet, l’estímul principal ha estat desfogar-me. La causa de la meua irritació és tota la colla de tòpics que circulen sobre la natura, que han entrat en l’àmbit del políticament correcte i que fan que sembli horrible negar que la natura sigui sàvia, harmoniosa, bondadosa, etc.

—I per què ens heu de desenganyar?

—No crec que el llibre calgui per desenganyar-se, sinó perquè l’única eina de què disposem els humans per progressar és la combinació de raó i evidència. Endinsar-se en el tòpic sense cap mena d’esperit crític és el pitjor que ens pot passar.

—Però quin mal fan aquestes idees preconcebudes sobre la natura?

—Si jo m’ho crec i no en parlo amb ningú, farà el mateix mal que si penso

que existeixen uns déus que viuen a l’Olimp, que es fan la punyeta els uns amb els altres i que si trec els peus fora del test m’enviaran un llamp que em deixarà fregit: és el meu problema. Però no és el cas. Les creences sobre la natura comporten dues coses: primer, que qui pensa això, encara que intenti viure en aquest seu món (i els humans som especialistes a intentar viure com si els nostres amics imaginaris fossin certs), no estarà ben preparat per interactuar amb el món real, per entendre què hi passa. El segon aspecte afecta l’àmbit col·lectiu: el fet que aquestes idees siguin majoritàries crea un tap per a la recerca, per continuar pensant. Per tant, aquestes idees generen impotència personal i col·lectiva. A part de les conseqüències negatives concretes que arriben quan apliques una idea que és mentida.

—Què és el biocentrisme?

—Un terme extraordinàriament lleig que m’he hagut d’inventar perquè em

calia una paraula curta que expressés el que sentia. És cert que hem abandonat a poc a poc l'antropocentrisme absolut: igual com la teoria heliocèntrica ha tret la Terra del centre de l'univers, s'ha abandonat la idea que la Terra fos el centre de l'univers, ara tampoc no hi col·loquem els humans. Ara diem que no som el centre de l'univers, sinó part part de la natura. Però com que la natura és un reflex nostre, de les virtuts que nosaltres ens atribuïm, en el fons estem a les mateixes. El biocentrisme, per tant, és un intent de resumir en una paraula tota aquesta llista d'idees absurdes i injustificades que positivitzen i antropomorfitzen la natura.

—Al mateix temps que antropomorfitzem la natura, oblidem que nosaltres som, diguem-ne, “éssers biològics”...

—És com si un grup de termites que munten aquestes grans torres amb aire condicionat, en no veure cap altre organisme al seu voltant capaç de crear estructures tan complexes, es considerés el centre de la creació. El punt és que quan un s'ho mira detingudament, resulta que no estem tan separats de les mateixes regles que es juguen al món viu. És cert que nosaltres fem coses realment molt complexes, i més que en farem, però fins i tot la capacitat de tenir sistemes morals —i el contingut d'aquests sistemes— està poderosament influïda per la nostra biologia, és un fet adaptatiu. Tot just ara ho comencem a valorar, això.

—Podem dir que la cultura de la qual estem tan orgullosos és l'equivalent a la capacitat de nedar millor per a un peix?

—Sí. Tenim moltíssimes adaptacions: respirar millor, veure-hi més lluny —i per això caminem drets—, ser capaços de manipular objectes amb precisió... I a més a més, la nostra adaptació principal, allò que ens distingeix, és que podem desenvolupar una cultura. La cultura i la moral enfonsen l'arrel dins de la biologia.

—Però no és una mica determinista, això?

—No, en absolut. Perquè no es tracta de considerar-nos màquines cartesianes o que actuem de manera conductista, seguint paràmetres d'estímul-resposta. Parlo de tendències mitjanes escrites dins dels nostres gens però que també

contenen un grau molt alt de polimorfisme, de diversitat. Tu pots tenir una genètica excel·lent, però si de petit et fan una dieta pobríssima i no t'eduquen, no arribaràs mai a assolir les teves capacitats. I viceversa: si resulta que tens alguna sèrie de condicionants, en l'ambient adequat pots superar tots aquests obstacles i esdevenir una persona més que normal, òptima. És a dir, no hem de menysprear la capacitat dels gens de configurar-nos, però tampoc no hem d'oblidar que essencialment som animals socials. La nostra biologia ha trobat que era més adaptatiu transmetre culturalment moltes de les coses que alguns animals hereten genèticament. La nostra biologia ens ha obert a la cultura i ens ha allunyat del determinisme: hi ha éssers vius molt determinats genèticament, però la clau del nostre èxit és que la nostra biologia ens ha permès fugir-ne i tenir aquesta flexibilitat cultural.

—Amb la cultura expressem la nostra manera de ser dins de la natura?

—Sí. Nosaltres tenim una sèrie de capacitats que consisteixen a ser capaços de manipular el nostre entorn. De la mateixa manera que hi ha altres elements de la natura que la poden acabar destruint, o transformant radicalment —i en la història de la vida a la Terra això ha passat diverses vegades—, hem d'assumir que potser nosaltres som ara un d'aquests elements: l'expressió de les nostres capacitats naturals pot transformar la vida a la Terra. El que hem de decidir és si volem que això passi... o no. Si optem pel no, ja veurem si som capaços de frenar-ho... o no.

—Actuarem aleshores per altruisme o per instint de supervivència d'espècie?

“L'expressió de les nostres capacitats naturals pot transformar la vida a la Terra. El que hem de decidir és si volem que això passi... o no”

—Els motius culturals, les explicacions que ens donem sobre els motius de les nostres accions, en el fons no me'ls crec gaire: som unes màquines perfectes de memòria selectiva: ens dediquem sistemàticament a recordar i oblidar selectivament per explicar-nos com som d'honrats —en contrast, normalment, amb els altres—. I en aquest cas, és el mateix: suposem que hi ha un canvi climàtic —que aparentment hi és—; suposem que decidim aturar-lo, i suposem que ho podem fer: quina història ens autoexplicarem? Segurament ens direm que ho hem fet per salvar el planeta i no enviar-lo a can Pístraus. Però resulta que potser ho haurem fet, en realitat, simplement per no arruïnar-nos, per no perdre la feina, per garantir que els nostres fills no visquin en la misèria en una societat postapocalíptica.

—Més enllà de les decisions individuals, tenim condicionants d'espècie que ens mouen?

—És complicat: encara que em pot semblar molt tranquil·litzador pensar que faig el que em dona la gana, no està demostrat de manera convincent que existeixi el lliure albir. En tot cas, com a espècie, no hem d'oblidar que nosaltres som hereus dels triomfadors: com a espècie, som fills d'individus que mai no han mort sense deixar descendència primer: totes les nostres cèl·lules vénen de la reproducció. La reproducció està programada de manera fortíssima a les nostres cèl·lules. El que hem de fer és reproduir-nos: tota la nostra biologia ens crida: ei, reproducció! Però com a espècie tampoc no estem determinats a res: és a dir, tenim aquesta tendència, aquest camí, però: ens en sortirem? No ens en sortirem? Dominarem l'univers o ens extingirem? No ho sabem. De fet, la major part d'espècies que han viscut sobre la Terra ja s'ha extingit: és el més fàcil que li pot passar a una espècie.

—A més de dir-nos que la idea de la “mare natura” és un mite que ens hem inventat, utilitzeu qualificatius sorprenents: la natura no és sàvia, sinó una ludòpata malgastadora!

—Val a dir que procuro reconèixer quan és que també estic fent antropomorfització. Però ho faig per demostrar que, posats a treure lliçons i a posar etiquetes, podríem perfectament triar les contràries de les que li hem posat, sempre podríem haver creat uns tòpics per-

fectament paral·lels i oposats. De fet, en alguns casos fins i tot tenim més elements per haver fet això darrer que no pas la positivització acostumada. En realitat, ni positivització ni negativització de la natura no tenen sentit.

—**Allò que és natural no és bo, malgrat la publicitat?**

—Pel fet de ser natural, no és ni bo ni dolent, ni ens convé ni ens deixa de convenir. Per exemple, si dius que només vols menjar aliments que no hagin estat processats, tens un problema, perquè gairebé tot el que mengem és producte de la domesticació de molts animals i plantes des del neolític: si tastéssim els seus avantpassats "naturals", els que no han estat manipulats pels homes, segurament no els digeriríem bé, ens intoxicaríem..., les passariem mares.

—**"No sols la mare natura no ha evitat el conflicte, sinó que és el conflicte qui ha donat forma a la natura", escriu. I col·laboració?**

—També. És una mica com a la guerra: pots tenir-hi enemics i aliats. I hi ha moltíssims casos preciosos de cooperació, a la natura! Des del fet que tu mateixa ets el producte de la cooperació entre moltes cel·lules que s'han posat d'acord per a l'objectiu comú, en aquest cas, de construir una persona i que han delegat la seva reproducció en unes poques privilegiades. Que hi ha casos de cooperació? Evidentment. El que passa és que tota aquesta cooperació té per objectiu la competència en un altre tipus de mercat: en comptes d'anar-nos-en sols a competir, hi anem amb els nostres aliats.

—**És que fins i tot quan descriu cooperacions, després ens parles d'una mena d'escamots parapolicials que la controlen! Ja sigui en el món de les abelles o en el cos humà, l'harmonia és creada per la coerció?**

—Sí, sí, sí, és clar. Quan tens un sistema organitzat, has de procurar-hi una certa disciplina: els sistemes cooperatius no són sistemes anarquistes. Val a dir que el primer pensador que s'adona de la importància de la cooperació a la biologia, i que té un llibre interessantíssim carregat d'exemples que val la pena de llegir, és Kropotkin, el famós anarquista: ell creu en l'autoorganització espontània d'aquests sistemes cooperatius, en la vigilància mútua. Diu

"Al món de l'abella Maia, al Willy li haguessin fotut canya per manta"

que si, d'un grup d'obrers, n'hi ha un que es dedica a fer el manta, no passarà gaire fins que els seus companys no vulguin continuar treballant amb ell i l'excloïen del grup. En realitat, però, sabem que això no és tan fàcil, ni en els humans ni en altres espècies no es dona aquest nivell últim de responsabilitat, de vigilància mútua. I, de fet, es creen estructures especialitzades en la vigilància dels que no cooperen. De la mateixa manera que la cooperació moltes vegades acaba esdevenint divisió del treball —i d'aquí que hi hagi cel·lules especialitzades a digerir, o en la locomoció, la respiració, etc.—, hi ha també estructures especialitzades a vigilar que el superorganisme, l'entitat cooperadora, funcioni. I passa contínuament que les coses deixen de funcionar: perquè hi ha petites rebel·lions, errors de còpia que produeixen càncer en el cas de les cel·lules o, en el de les abelles, intents de reproducció fora del canal autoritzat de la reina. Quan ho penses una mica, té lògica. Clar, si per primera vegada t'adones que al món de l'abella Maia, al Willy li haguessin fotut canya per manta..., xoca, potser.

—**Després de llegir-vos, ja no es passeja igual pel camp. Jo, per exemple, no em puc treure del cap el cas de les formigues esclavistes...**

—El meu pare, per exemple, se m'ha queixat moltíssim [riu]: anava dient: "Ostres que dur, ostres que dur..." Ho entenc. Jo buscava això, precisament: potser frapar una mica qui no hagués estat mai en contacte amb conceptes de selecció natural i de biologia evolutiva en general. Val a dir que segons anava avançant, si notava que em passava en alguns aspectes, anava retallant.

—**Voleu dir que encara podria ser pitjor?**

—Molt pitjor! He omès exemples que trobo preciosos. M'agrada particularment el de les rates suïcides.

—...!

—La rata, en principi, fuig del gat. Però hi ha casos en què s'abraona cap a ell i, nyasca!, mor, és clar. Per què? Doncs perquè hi ha un paràsit, *Toxoplasma gondii*, que infecta la rata i que, per reproduir-se, necessita passar pel sistema digestiu del gat. Per tant, manipula el cervell de la rata perquè se sacrifiqui involuntàriament amb l'únic objectiu que el paràsit pugui mantenir el seu cicle. N'hi ha molts, d'exemples com aquest: hi ha formigues que s'enfilen dalt d'una herba; s'hi estan una estona i si el vent les fa caure, tornen a pujar; cauen; puguen; etcètera. Què els passa? Que hi ha un altre paràsit que les manipula: necessita passar pel sistema digestiu d'un ocell i vol que la formiga estigui a tir. És a dir, que la natura no només és violenta i cruel, sinó que és manipuladora fins a límits increïbles.

—**És terrorífic!**

—No: és fantàstic. Cada vegada que veus una estructura complicada, la pregunta és: a qui beneficia? Quins efectes ha tingut quant a reproducció? No només de l'organisme sobre el qual la veig —la formiga o la rata suïcida—, sinó potser per a algun altre: el que està manipulant perquè això passi. Per exemple, potser els estornuts no són una adaptació teva. Potser sí. Però pot ser una adaptació dels virus: els va perfecte, a ells, per escampar-se, no trobes?

Núria Cadenes